

УДК 332.1

М.М.ПОКОЛОДНА, канд. геогр. наук, Н.О.ТЕЛЮРА, О.С.ЛЮМАКІНА
Харківська національна академія міського господарства

ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Обґрунтовано використання поняття «сталий розвиток», розглянуто міжнародні програми зі сталого розвитку країн та концепції розвитку України. Наведено й пояснено показники та індикатори сталого розвитку на міжнародному рівні, обґрунтовано необхідність збільшення питомої ваги екологічних індикаторів.

Обосновано использование понятия «устойчивое развитие», рассмотрены международные программы по устойчивому развитию стран и концепция развития Украины. Приведены и пояснены показатели и индикаторы устойчивого развития на международном и национальном уровнях, обоснована необходимость увеличения удельного веса экологических индикаторов.

The use of concept «sustainable development» is grounded, the review of the international programs is done on sustainable development of countries and conception of Ukraine. Resulted and explained indexes and indicators of sustainable development on international and national levels, the necessity of gain in specific weight of ecological indicators is grounded.

Ключові слова: сталий розвиток, програма сталого розвитку, індикатори сталого розвитку, екологічні індикатори сталого розвитку.

Реалії сьогодення визначають необхідність для визначення кожною країною стратегії екологічно збалансованого розвитку. При цьому кожна країна повинна мати свій національний шлях сталого соціально-еколого-економічного збалансованого безпечного розвитку. І Україна як європейська держава проголосила свої наміри щодо вибору сталого розвитку як стратегічної мети XXI ст.

Термін „sustainable development” був запропонований у 1981 р. Л.Брауном, а глобальне поширення дістав після публікації доповіді Комісії леді Брундтланд „Наше спільне майбутнє” (членом цієї комісії був і Л. Браун). Цей термін вперше поєднав проблеми охорони природи, стабілізації економіки і добробуту людей. Саме розгляд проблеми добробуту є соціальним аспектом концепції сталого розвитку. Найбільш точний переклад sustainable development – не сталий (усталений, стабільний тощо) розвиток, а розвиток, який безперервно підтримується.

Сьогодні існує понад 30 визначень поняття „сталий розвиток”, його теоретична база ще формується і ще остаточно не набула сталого визначення і є дискусійним. Українські вчені, політики і публіцисти користуються сьогодні різноманітними поняттями, такими як „стійкий”, „стабільний”, „усталений”, „збалансований”, „соціально-еколого-економічно збалансований” розвиток. Пропонується використовувати визначення „сталий розвиток”, що значно точніше підходить і відповідає сутності

процесів розвитку, який бачать екологи і яким має піти людство.

Одним із важливих міжнародних документів, де розглядаються еколого-економічні проблеми людства і наводяться пропозиції щодо їх розв'язання, є „Порядок денний на XXI століття”, ухвалений на Міжнародному екологічному форумі у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Цей документ – Концепція сталого розвитку (sustainable development), висунута Комісією з охорони навколишнього середовища і ресурсів ООН – включає понад 100 програм. Програма сталого розвитку, оголошена на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро, містить п'ять основних суперечностей, які пропонується вирішувати з використанням різних сценаріїв розвитку (суперечності між реальним життям і життям в гармонії з природою, суперечності між реальним розвитком і довкіллям; суперечності інтересів сучасного і майбутніх поколінь; суперечності між багатими і бідними; внутрішньоекономічні суперечності).

Програми сталого розвитку інших держав різноманітні. Наприклад, у стратегії сталого розвитку США з 16 принципів розвитку 6 присвячено економічному зростанню, розвитку й ефективності. Китайський „Порядок денний на XXI ст. – Біла книга Китаю про населення, навколишнє середовище і розвиток Китаю в XXI ст.” – стратегія, побудована на тих самих принципах, що й американська, але з урахуванням місцевих особливостей, стану економіки, історичної специфіки.

Однією із стратегій розвитку, яка відрізняється „екологічністю”, є „План дій „Стійкі Нідерланди”, в основу якої покладено два принципи: існування меж росту і рівного для всіх використання ресурсів на душу населення.

За такого системного підходу, який базується на усвідомленні та врахуванні реальних тенденцій суспільства, сталий розвиток можна розглядати як стратегічну мету національної безпеки України у її геополітичному, європейському та національному вимірах, а розробка і реалізація Концепції сталого розвитку України має здійснюватися поетапно, послідовно (стабілізація, перехід, досягнення).

Ніхто не зможе достеменно передбачити майбутнє – як люди житимуть, чого саме вони потребуватимуть, але можна з вірогідністю передбачити ймовірні наслідки деяких сьогоденішніх рішень і зробити вибір, що відповідатиме інтересам як сьогодення, так і майбуття. Можливості для змін та епізодичний прогрес не здатні змінити напрям світових тенденцій. Існують серйозні перешкоди, подолання яких вимагає свідомих і узгоджених дій часом з боку уряду, іноді з боку приватного сектору, а часом від громадян у своїх місцевих громадах чи як окремих осіб, але найчастіше потрібно залучення усіх секторів суспільства.

При розробленні стратегій (концепцій) екологічно безпечного роз-

витку надзвичайно важливе значення має розроблення показників або індикаторів сталого розвитку. На підставі даних показників приймаються важливі рішення в галузі виробництва і природокористування на всіх рівнях діяльності. Комплекс таких індикаторів відіграє провідну роль і в діагностиці системи „природа-господарство-суспільство”, у виконанні еколого-економічних експертиз, аудиту, моделюванні ситуацій.

На міжнародному рівні зараз розроблено проєкт із 134 індикаторів сталого розвитку (indicator of Sustainable Development, 1997). Вони поділені на три групи:

1. Індикатори соціальних аспектів сталого розвитку.
2. Індикатори екологічних аспектів сталого розвитку (включно з характеристиками води, землі, атмосфери, інших природних ресурсів, відходів).
3. Індикатори інституціональних аспектів сталого розвитку (програмування) і планування політики, наукові розробки, міжнародні правові інструменти, інформаційне забезпечення, посилення ролі основних груп населення.

Міжнародні індикатори поділяють на три категорії з огляду на цільову їх спрямованість:

1. Індикатори, які характеризують людську діяльність, процеси і особливості, що впливають на сталий розвиток.
2. Індикатори стану, які показують існуючий стан різних аспектів сталого розвитку.
3. Індикатори реагування, які дають змогу здійснювати політичний вибір або застосовувати інший засіб реагування для зміни становища, що склалося.

Серед індикаторів сталого розвитку національного рівня вирізняють три основні групи: економічні, екологічні, соціальні.

До соціальних компонентів (індикаторів) сталого розвитку відносять:

- зростання інтелектуального потенціалу нації, всебічний розвиток освіти;
- перебудову соціальної сфери з метою запобігання збідненню населення шляхом реформування системи оплати праці, скорочення безробіття, вдосконалення механізмів надання державної соціальної допомоги, запровадження системи загальнообов'язкового державного страхування;
- поліпшення становища дітей, молоді, жінок, сім'ї;
- здійснення скоординованих кроків, спрямованих на поліпшення охорони здоров'я населення, зниження смертності та збільшення тривалості життя;
- зміцнення позицій середнього класу.

До економічних індикаторів відносять:

- темпи росту ВВП;
- зміну характеру особистого споживання продуктів харчування;
- використання природних ресурсів одним жителем;

Екологічні індикатори:

- споживання водних ресурсів, в тому числі чистої питної води;
- площа природно-рекреаційної зони;
- обсяги викидів в атмосферу окису вуглецю, сполук сірки та азоту;
- обсяги побутових відходів та стічних вод;
- обсяги промислових відходів.

Індикатори повинні включатися і використовуватися для систем національних підрахунків. Важливим недоліком існуючих індикаторів сталого розвитку є відсутність пріоритетів, усі вони подаються як рівноправні. Але пріоритетними, головними індикаторами сталого розвитку мають бути екологічні. Серед чинних індикаторів суто екологічних, або таких, які можна віднести до екологічних, налічується близько 60%.

Для втілення нашого бачення сталого розвитку деякі речі – кількість робочих місць, продуктивність, заробітна плата, прибутки, капітал, заощадження, інформація, знання, освіта – мають зростати, тоді як інші – рівень забруднення, кількість відходів, бідність, енергетичні та матеріальні затрати на одиницю продукції – повинні зменшуватися.

Процес освоєння й застосування нових підходів для одночасного вирішення взаємопов'язаних завдань має бути поступовим. Він передбачає використання сильних сторін і подолання обмеженості нинішньої економічної і регулятивної систем, а також визнання взаємопов'язаності економічних та екологічних заходів. Це вимагатиме здійснення змін одночасно за двома напрямками: вдосконалення діючої регулятивної системи та розвиток альтернативної системи, що використовує інноваційні підходи.

1.Програма дій. Порядок денний на XXI століття (“Agenda 21”). – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.

2.Америка: Сталий розвиток: Пер. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». – К.: Інтелсфера, 2001. – 186 с.

3.Данилов - Данильян В.И. Экологический вызов и устойчивое развитие / В.И. Данилов - Данильян, К.С. Лосев. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.

4.Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року / За заг.ред. Є.П. Кушнар'ова. – Харків: Вид. Дім «ІНЖЕК», 2002. – 448 с.

Отримано 12.11.2011